

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

5-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.Sh.Shermuhhammadov, A.A.Ergashev

Alohida ta'limga ehtiyoji bor bo'lgan o'quvchilarga ta'lim- tarbiya berishni takomillashtirish omillari 7

J.E.Tursunov

O'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini shakllantirishda fanlararo bog'lanish..... 12

FALSAFA, SIYOSAT

N.S.Normatov, Z.S.Jumanov

Bemorlarning huquqlarini amalga oshirish bilan bog'liq tibbiy xizmatlarda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish istiqbollari..... 18

M. B.Xudaybergenova

Oliy ta'lim muassasalari talabalari orasida mutolaa madaniyatini shakllantirish: joriy muammolar va yechimlar tadqiqoti 26

TARIHX

M.H.Isamiddinov, N. Sh.Kambarov

Fag'onaning ilk bronza davri jamoalari 30

O.V.Mahmudov

«O'rta asr Yevropa tarjima markazlari» tushunchasi va uning ilmiy iste'moliga oid..... 36

N.Sh.Kambarov, I.S.Xakimova, A.R.Poziljonov

Jaliltepa yodgorligining Farg'ona vodiysi qadimgi davri madaniyatlaridagi o'rni 45

D.A.Aytimova

Qoraqalpog'istonda dastlabki kutubxonalarining shakllanishi va rivojlanish tarixidan 49

B.M.Abdullayev, N.Sh.Kambarov, A.R.Poziljonov

Andijon viloyatidagi Xonobod-1 yodgorligida ikkinchi mavsum dala tadqiqot natijalari 54

Sh.T.Quldashev

“Tarixi shavqiy” asari: topilishi va ilmiy tahlil 66

Q.Sulaymonov, D.Madaminov

Yangi bilimlarni o'zlashtirishda tez o'qishning ahamiyati 72

Z.N.Xatamova

Qo'qon xonligi moliyaviy tizimiga elchilik masalalarining ta'siri: Xudoyorxon zodaning “Anjum at-tavorix” asari asosida 76

I.M.Burxonov

Qo'qon xonligi tarixini o'rganishda Asomiddin O'rinboyev ilmiy tadqiqotlarini o'rganilganlik darajasi 84

A.N.Maxmudova

R.X.Sulaymonov tadqiqotlarida qadimgi Sug'd moddiy madaniyati muammolari 88

A.Sharofiddinov, D.Q.Mukarramov

Toshkent yeparxiyasiga boshchilik qilgan ruhoniylar faoliyati tahlili 91

D.A.Ismoilova

Turkiston o'lkasida kon-metallurgiya tarixidan (XIX asr oxiri - XX asr boshlari). 96

E.L.Gasanov

Ganja shahrini ko'chish tarixining tadqiqi haqida 101

ADABIYOTSHUNOSLIK

A.G.Sabirdinov

Mirtemirning she'riy mahorati xususida 106

Z.A.Rahimov

Tarixiy romanda syujet va xarakter 110

F.Isomiddinov

Irim-sirimlar 115

D.M.Xoshimova

«Boburnoma»dagi shaxs va xarakter munosabatini ifodalovchi qiyosiy vositalarning tarjimada berilishi 120

ANDIJON VILOYATIDAGI XONOBOD-1 YODGORLIGIDA IKKINCHI MAVSUM DALA TADQIQOT NATIJALARI²

РЕЗУЛЬТАТЫ ВТОРОГО СЕЗОНА НА КУРГАНЕ ХАНАБАД-1 В ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ АНДИЖАНСКОЙ ОБЛАСТИ

RESULTS OF THE SECOND SEASON ON KHANABAD-1 CEMETERY IN FIELD STUDIES IN ANDIJAN REGION

Abdullayev Baxtiyor Manopovich¹, Kambarov Nasibillo Shukirilloevich²

¹Abdullayev Baxtiyor Manopovich

– O‘zbekiston Respublikasi Samarqand arxeologiya instituti, katta ilmiy hodim

²Kambarov Nasibillo Shukirilloevich

– Farg‘ona davlat universiteti Tarix fakulteti Jahon tarixi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya

Xonobod tog‘ yonbag‘ridagi Xonobod-1 yodgorligida qadim madaniyatlarga oid topilmalarni aniqlash bo‘yicha 2020-2022-yillarda arxeologik qidiruv va qazuv ishlari amalga oshirildi. 2020-yilgi tadqiqot asosan yodgorlikning dastlabki xususiyatini aniqlash maqsadida amalga oshirildi. 2021-yilgi qazuv tadqiqoti davomida M1 qabri to‘liq qazib ochildi va unga yaqin bo‘lgan qabrlarning joylari belgilandi, shuningdek, qabrlarni aniqlashda “tanchan” metodikasidan foydalanildi. “Tanchan” yordamida aniqlangan qabrlarga shartli ravishda M3, M4, M5 nomlari berildi. Qazuv tadqiqoti davomida Eylaton madaniyati sohiblariga o‘xshash qabr qo‘rg‘onlar va sopollari mavjudligi kuzatildi.

Аннотация

В 2020-2022 годах проводились археологические исследования по выявлению в передгорьях Ханабад артефактов, относящихся к древним культурам. Исследование 2020 года в основном проводилось для определения своеобразия и особенности кургана Хонобод-1. Во время раскопок 2021 года погребение M1 полностью вскрыта а так же выявлены, места расположения соседних погребений, для идентификации которых использовался метод «танчан». Эти погребения получили условное обозначения – M3, M4, M5. В ходе раскопок выявлено наличие курганов и керамики, аналогичные с носителями эйлатонской культуры.

Abstract

In 2020-2022, archaeological research was carried out to identify artifacts belonging to ancient cultures in the foothills of Khanabad. The study of 2020 was mainly carried out to determine the originality and features of the Honobod-1 mound. During excavations in 2021, burial M1 was completely uncovered and the locations of neighboring burials were also identified, for the identification of which the “tanchan” method was used. These burials received conventional designations - M3, M4, M5. During the excavations, the presence of mounds and ceramics, similar to those of the Eylaton culture carriers, was revealed.

Kalit so‘zlar: Chust, Eylatan va Sho‘raboshot madaniyatlari, qadimiy mozar, manzilgoh, yorma qabr, kulolchilik buyumlari, temir, suyak va minerallardan yasalgan taqinchoqlar.

Ключевые слова: чустская, эйлатанская и шорабошотская культуры, древнее погребение, поселение, курганный могильник, гончарные изделия, железные, костяные и минеральные украшения.

Key words: Chust, Eylatan and Shoraboshot cultures, ancient tomb, settlement, barrow grave, pottery, iron, bone and mineral jewelry.

KIRISH. 2021-yili ilk temir va ilk antik davrlarga oid Xonobod-1 qadimgi qabriston tadqiqot ishlari shaxsiy tashabbus va mablag‘ hisobiga davom [11,233-249] ettirildi. Dala tadqiqotga Samarqand arxeologiya instituti, “Hamkor Stimul Servis” ilmiy markazi hamda Farg‘ona davlat universiteti Tarix fakulteti hamkorligida olib borildi. Natijada, Xonobod tog‘ yonbag‘ridagi qadim madaniyatlarga oid topilmalarni aniqlash barobarida, FarDUning 1-2-bosqich talabalari qazuv ishlarida qatnashib, o‘z arxeologik amaliyotlarini amalga oshirdilar.

Xonobod tog‘ etagida joylashgan topilmalar qayd etilgan. Ularda aniqlangan sopol komplekslarining solishtirma tahlili hamda ko‘chmanchi hayot tarziga bag‘ ishlangan imiy adabiyotlar

² Xonobod hududida IL-462105791-sonli “Xonobod tog‘ yonbag‘irlaridagi arxeologik obyektlarini tadqiq etish vositasida 3D arxeologik xaritasi hamda elektron ma‘lumotlar bazasini yaratish (Andijon viloyati)” mavzusi bo‘yicha Innovatsiya vazirligining granti asosida tadqiqot ishlari olib borilyapdi.

TARIX

tahlili Chust va Sho'raboshot ziraotkor madaniyatlarining idishlaridagi bezakli elementlarini Eylaton madaniyatiga xos bo'yalgan sopollarida joylashtirilishini oydinlashtirishga imkonini berdi. Shuningdek, arxeologik qazishmalar natijasida qo'yilgan barcha vazifalar bajarildi va, olingan materiallari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindib, dastlabki xulosalar bilan ta'minlandi.

2020-yilgi qazuv tadqiqoti davomida M-2 qabri tosh halqa bilan o'ralganligi aniqlanib, uning g'arbiy tomonida uzunchoq toshlardan gorizantaliga 4 qator va vertikaliga 3 qator qilib terilgan maxsus qurilma qayd etilgan. Vertikal holatdagi toshlar oralig'i tozalanganda, ikkita yonbosh holatda bir-biridan 14-15 sm masofa bo'shliq qoldirilib, undan ikkita bir hil kattalikdagi yonbosh holatda terilgan dastali (birining dastasi singan) sopol finjon topildi (**1-rasm**).

Halqaning qolgan sharqiy tomoni 2021-yilgi tadqiqotlar davomida tozalangan va tosh bostirma tarkibidan singan sopol parchalari va qazishma maydonining sharqiy tomonidagi shimoliy burchagidan 210 sm masofada tosh bostirma ostidan qadimgi gulxan izlari mavjudligi kuzatildi. Yongan olov belgilari saqlangan joy diametri 35-40 sm. Toshlarining orasidan ikki xil: yuza qismiga bezak naqsh berilgan va yuzasiga bezak berilmagan sopol parchalari qayd qilinib, ular o'sha davrning ko'mish marosimi bilan bog'liq. Zero, toshlarni tozalash va ko'chirib olib tashlash vaqtida toshlar oralaridan va ostidan sopol idishlarning singan parchalari ko'plab qayd etildi. Sopollarning katta qismi qo'lda yasalgan. Ularning ichida matodan foydalanib yasalganlari ham kuzatildi, chunki ularni ichki qismida mato izlari saqlanib qolgan (Абдуллаев, 2021. С. 20-21, рис. 13-14). Ular, yuqorida keltirganimizdek, tosh bostirma qurilayotganda, dafn marosim vaqtida sindirib tashlab turilgan va butun idishlarni maxsus joylarga qo'yishgan bo'lishi mumkin. Bunga keyingi tadqiqotlarimiz davomidagi kuzatishlarimiz aniqlik kiritmoqda.

Toshlar orasidan olingan sopol kompleksi ichida Eylaton madaniyatiga xos bo'lmagan, taxminiy balandligi 30 sm bo'lgan dastali (singan) va jo'mrakli ko'zaning singan bo'laklari aniqlandi (5-rasm). Ko'zaning bu madaniyatga tegishligini faqat uning sirtidagi naqshlar bildirib turardi. Vaholanki, shu vaqtgacha bu kabi ko'zalar ziraotkor (Chust va Sho'raboshot) madaniyatlarida uchragan [2, 27][7, 328]. Bunday holat, bizning fikrimizcha, ko'chmanchi (Eylaton) va ziraotkor (Sho'raboshot) madaniyati sohiblarining o'zaro munosabatlari ancha yaqinligidan dalolat beradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Arxeologik qazuv ishlari natijasida 6 ta qabr o'rni qayd etilib, ikkitasi (M-1 va M-2) to'liq ochib o'rganildi. M-1 qabrining sharqiy va janubi-sharqiy tomonida tosh bostirma ostida 4 ta tosh uyumi aniqlangan. Ushbu uyumlar M-1 va M-2 qabrlari xususiyatlaridan kelib chiqib qabr bo'lishi mumkinligi tahmin qilindi. Barchasining yo'nalishi M-2 qabri yo'nalishi bilan deyarli bir hil, ba'zi (shimol va janub tomonga) og'ishlarni hisobga olganda ular g'arbga, ya'ni kun botish tomoniga qaratilgan. Qayd qilingan qabrlar dastlabki yondashuvda M-3, M-4, M-5, M-6 shifrlari bilan raqamlashtirildi (2-rasm).

Xonobod-1 qabristoni adir hududida joylashgani sababli tuprog'i juda quruq, biroq o'tgan asrning 60-80-yillari qabriston markazidan qo'shni Qirg'izstonning Xo'jabod viloyatiga kanal orqali suv o'tkazilgan. Shu tufayli, qabrdagi jasad suyaklari qattiq buzilishga kelgan. Garchi jasad suyaklarining saqlanish holati ularni aniqlash imkonini bersada, biroq hududning tabiiy muhiti sababli ular jiddiy shikastlangan. Bundan tashqari, bu hududda qadimdan tuproq qurtlari mavjud bo'lib ular qabrlar joylashgan yerning yuqoridan 1.5 metr chuqurlikkacha yeb o'z gumbaklarini joylashtirib, bo'shliq hosil qilgan. Natijada, qabrlar chuqurlarining chiziqlari va tuproq qatlam chiziqlaridan ajratish qiyin holatga kelib qolgan, ranglardagi farqlari orqali qatlamlar qayd etildi. Qabrlarning qurilishi vaqtida adirning tuprog'i quruq va kun issiqligi hisobiga qatlamlardagi rang tezlik bilan qurib, uni rangi o'zgarish holati kuzatildi, faqatgina suv sepib namlatish yordamida ranglarni ajratish imkoni bo'ldi. Shu sababli qabrlarning o'lchamlari tahminiy nisbat bilan keltirilgan. M-1 va M-2 qabrlarining tarxi uzunchoq oval shakliga ega bo'lib, devorlari 80° burchak ostida pastga tomon davom etgan. Qabrlarning yuqori kirish qismi saqlangan uzunligi 195-210 sm, saqlangan eni 60-80 sm, quyi qismi saqlangan uzunligi 180-190 sm, saqlangan eni 50-70 sm.

Qabr ichini to'ldirilgan tuproq ham zich ham tuproq qurtlari tomonidan yeb gumbak hosil qilinganligi tufayli qabr devoriga birikib ketgan. Farqli tomoni, ular yuqoridagi tuproq uyumidan biroz mayin va yumshoq, toshlarning mavjudlik ho-latiga qarab qabr chuqurligini ichki devori aniqlandi. Aksariyat hollarda, qabr devorlari o'zida to'ldirilgan tuproq uyumiga nisbatan qattiqroq holatini saqlab qolgan.

Xonobod-1 qabrlarining qurilish strukturasi Eylaton madaniyatiga xos tarzda bo'lgan. Odatda

qabrlar yorma tipida bo'lib, bir oz og'ish bilan sharqdan g'arbga yo'nalgan. Jasad beliga va yuzi yuqoriga qaratilgan holda yotqizilib, uning ustidan 20-25 sm qalinlikda tuproq bilan to'ldirilgan. So'ng, bir qator toshlar terilib, ustidan yana 20-25 sm qalinlikda tuproq to'g'ach, qabr og'zi toshlar g'arami uyib qo'yilgan. Ko'mish udumiga ko'ra, qabr chuqurining yuqori yuzasidan 20 sm masofada bittadan uchtagacha sopol kosa jasad boshini o'ng tomonida qo'yilgan.

Aksariyat hollarda, qabr atrofi toshlar vositasida o'ziga xos maxsus qo'rg'on – xalqa mavjud bo'lgan. Shu bilan birga, alohida qavm va oilalarning qabrlari uchun umumiy qoplama bo'lgan. Yani, bu qatlam dastlab bir qator turli hajmlardagi toshlardan iborat bostirma, uning ustidan 20-30 sm qalinlikda tuproq qatlami, so'ng uning yuzasi yana bir qator tosh bilan qoplangan. Bizni fikrimizcha, bu kabi qoplamalar yuqorida keltirilgan qavm va oilalarni boshqalardan ajratib turgan. Bu qoplamaning e'tiborli tomoni shundaki, undagi tuproq qatlami orasida xech qanday topilma mavjudligi kuzatilmay, barcha sopol parchalari tosh qoplamalari orasidan olingan. Demak-ki, idishlarni sindirilishi bilan bog'liq turli diniy marosimlar bevosita tosh qoplamalari yotqizish jarayonida amalga oshirilgan. Ehtimol, ko'mish marosimida ishlatilgan toshlar o'ziga xos vazifani bajargan.

Xonobodagi qadimgi madaniyat sohiblarining ko'mish udumlarida o'ziga xos jixatlari bo'lib, ayrim jasadlarni ko'mishda, dastlabki tuproq qatlamini to'ldirish vaqtida qabrning ayrim joylarida yog'och ustunchalardan foydalanilganligi kuzatildi, Zero, ushbu tuproq qatlamini tozalash vaqtida uni orasidan diametri 4-10 sm, saqlangan uzunligi 5-9 sm xajmidagi to'la chirigan yog'och ustunchalarning qoldiqlari aniqlandi. Fikrimizcha, ushbu ustunchalar vazifasiga tuproq ustidan qo'yiladigan toshlarning bosimini kamaytirishga qaratilgan bo'lgan, biroq batafsil ma'lumot tadqiqotnong solishtirma tahlil bosqichida oydinlashishi mumkin. Shuningdek, suyakka juda yaqin masofada tashlangan tuproqlar orasida kuygan yog'ochning bir nechta mayda bo'laklari aniqlandi. Ushbu holatlar diniy e'tiqod bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Eylaton madaniyatini ko'mish an'analariga ko'ra, jasadning bosh tomoni, shimol va janub tomonlarga bir oz og'ishini inobatga olmasa, g'arbga yo'nalgan. Bu hol jasadning qaysi faslda ko'milishiga bog'liq bo'lgan deb xulosa qilish mantiqan maqbulligini ko'rsatadi. Zero, asosiy ilohlardan sanalmish quyosh turli faslda o'ziga xos ravishda og'gan holda botgan. Bu esa, qadimda ajdodlarimiz hayotdan ko'z yumgan jamiyat a'zolarini boshini so'nib botayotgan quyoshga yo'naltirib ko'mishgan degan fikrni mantiqan tasdiqlaydi.

Eylaton madaniyatida, aksariyat hollarda, jasad beliga yotqizilgan: boshining ostiga tuproqli (ehtimol, qabr polini tayyorlayotganda bo'z tuproqdan yasalgandir) yiki toshdan yostiq qilinganligi sababli jasad bo'yini bukilib, oyoq tomonga yuzlanib qolgan; qo'llari yon tomonda va oyog'i cho'zilgan holatda. Shuningdek, ushbu madaniyatga oid boshqa yodgorliklarda jasadning oyoq va qo'llarida o'zqacha holatlar ham mavjud bo'lgan, biroq Xonobod-1 mozorida 2020 va 2021-yillari olib orilgan dala tadqiqotlari jaryonida bu kabi holatlar uchramadi.

Yuqorida keltirganimizdek, o'tgan asrning 60-80 yillari yodgorlikni kesib o'tgan kanaldan taralgan namgarchilik tufayli ochib o'rganilgan jasadlarning tishlari va barcha suyaklari shaklan to'liq saqlangandek ko'rinsada, juda mo'rt bo'lgan. Shuningdek, tos, umurtqa, aksariyat qobirg'a, oyoq va qo'l panja-kaft barmoq suyaklari yuqoridan bostirilgan toshlar bosimi hisobiga jiddiy zararlangan, oqibatda chirib tuproqqa q'shilib ketgan.

M-1 va M-2 qabrlaridagi dastlab ko'zga tashlanadigan farq shundaki, keltirilgan qabrlarni birinchisida jasadni oyoq tomoni bosh tomonga nisbatan biroz balandroq, ya'ni qabr poli notekis qazilgan. Jasad skeletlarining saqlangan uzunligi 1,65-174 m. Bosh yuqori qismidan jag' qismigacha 24-25 sm, bosh aylanasi 51-52 sm, o'ng qo'l yelka suyagi 32-33 sm, o'ng qo'l bilak suyagi 25 sm, chap qo'l yelka suyagi 32-33 sm, chap qo'l bilak suyagi 24-25 sm, qovurg'alari qisman mavjud, toz suyagi qisman saqlangan bo'lib eni 28-33 sm, uzunligi 17-18 sm, o'ng oyoq son suyagini uzunligi 40 sm, o'ng oyoq boldir suyagi 28 sm, chap oyoq son suyagi 35 sm, chap oyoq boldir suyagi 23-27 sm, oyoq panjasi va qo'lni kaft va barmoq suyaklari deyarli yo'q bo'lib ketgan.

Qabrlar ichidan olingan artefaktlarga ko'ra ularda ayol jasadlari ko'milgan. Garchi topilmalar ikkala qabrda ham bir biriga o'xshash bo'lsada, uning aksariyati (202 ta) M-2 qabridan va M-1 qabridan faqat 32 ta inventar qo'lga kiritildi (3-rasm). Bu holni jasadlarning yoshi va jamiyatda tutgan o'rni bilan izohlash mumkin. Dastlab qayd etilgan topilmalar – bu qabrni og'zini chetiga, jasadni o'ng elkasi tomoniga qo'yilgan qo'lda yasalgan sopol kosalar aniqlandi. Shuningdek, ochilmagan M-3 qabri chetidan bitta qo'lda va bitta charxda yasalgan sopol kosa topildi (4-rasm).

TARIX

M-1 qabridagi topilmalarning ko'pchiligi suyak yoki koral va turli minerallar asosida ishlangan munchoqlardan iborat – 22 dona bo'lib, ularni shakllari yumaloqlangan, plastina (piston)simon, naychasimon qilib tayyorlangan. Ularning o'lchamlari: diametri 3-5 mm, qalinligi 1-5 mm, ip ilish uchun markazidagi teshigi 1 mm. Shuningdek, tish shaklidagi markaziy yirik 1 dona munchoq topilib, uzunligi 21 mm, eni 5 mm, yashil rangda, namlikda rangini o'zgartiradi, quriganda oqish sarg'ish rangga kiradi, ip ilish uchun teshigi (d-1 mm) yuqori qismida. Yana bir munchoq kesilgan piramida shaklida bo'lib, uni burchaklari silliqqlangan uzunligi 12.5 mm eni yuqori tomonida 6 mm, quyida esa 4 mm, namlikdagi rangi yashil, quriganda oqish sarg'ish rangga kiradi, ip ilish uchun d-2 mmli teshigi yuqori qismida joylashgan. Bundan tashqari, yumaloq shisha soqqacha (d-4 mm shaffof rangda), temir sirg'a (uzunligi 20 mm, sim qalinligi 2.7 mm), temir uzuk (d-20 mm, yuqori qismi eni 6.6 mm, quyi qismi eni 3 mm)(7-rasm, 4), temir bilaguzuk (d-64 mm, temir sim qalinligi 4-5 mm)(7-rasm, 6), temir ilgak (fibula) (7-rasm, 3), sopoldan yasalgan urchuqtosh (d-2,6 va balandligi 2,4 sm, shakli konussimon hamda yuqori qismi qovariq. Bu kabi urchuqtoshlar Eylaton madaniyatiga oid yodgorliklarda keng tarqalgan) kabi topilmalar aniqlandi (6-rasm, 1).

M-2 qabridagi topilmalarning ham aksariyatini munchoqlar tashkil etadi – 195 dona bo'lib shaklan va hajmi jixatidan M-1 qabri munchoqlariga yaqin, biroq bu yerda yana to'rtburchak (uzunligi 4-6 mm, eni 2-3-4 mm, teshigi 1 mm) va parallapiped (tomonlari 4-7 mm, eni 4-5,5 mm, teshigi 1-2 mm) sakldagi munchoqlar ham mavjud (3-rasm), Shuningdek, bitta suyakli munchoq bo'lib, uzunligi 9.5 mm, eni 3.5 mm, parallelepiped shaklda oq rangli, o'rtasida ip o'tkazish uchun teshigi d-2-3 mm; bitta shisha pastasidan shoda munchog'i 1 ta, diametr 5 mm, teshik qismi diametr 2.7 mm, eni 3.5 mm bo'lib, yumaloq shaklda, yuqori tomonidan tashqariga bo'rtib kesilgan, qora rangga ega (3-rasm); bitta feruza rangli tosh bo'yin yirik munchog'i, ko'kish rangga ega (uzunligi 20 mm, eni 18 mm, balandligi 8 mm, atrofi 3.5 mm devori tik chiqqan va devor qirg'og'i bo'ylab yuqoriga 4.5 mm bo'rtib chiqqan); bitta markaziy tosh munchog'i 1 dona, uzunligi 17.5 mm, ip o'tkazish uchun mo'ljallangan teshik 4.5 mm, eni 12 mm, qalinligi 8 mm. Yuqori tomoni burchak shaklida, past tomoni to'g'ri bo'lmagan to'rtburchak shaklida, oq va qora ranglar aralashgan, qora rang ko'proq.

Qolgan topilmalar quyidagicha: surmatosh – qosh qalam, uzunligi 85.7 mm, eni 12.3 mm, bir tomoni uchli (6-rasm, 3); ikkita temir to'g'nag'ich uzunligi 9.3-12 sm, yumaloq boshli qismi d-6-7 mm, o'rta qismi qalinligi 3-3,5 mm, quyi tomonga qarab ingichkalashib ketgan, kuchli zanglagan, singan – 6-8 bo'lakka bo'lingan holatda topildi (7-rasm, 1,2); bitta temir ilgak uzunligi 2.3 sm, eni 1.3 sm, ilgak qismi o'rtasi qalinligi 2.4 mm, yuqori bukilgan qismi qalinligi 5.6 mm, chap yelka suyagi tomonida, urchuq yonidan 10 sm masofadan topildi (7-rasm, 3). Shuningdek, sopoldan yasalgan urchuqtosh (d-2,3 va balandligi 2,1 sm, shakli konussimon hamda yuqori qismi qovariq) kabi topilmalar aniqlandi (6-rasm, 2).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

2020-2021 yillari izlanishlarimiz natijasida qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan sopol idishlardan tashqari ikkita charxda tayyorlangan gardishi tik tanasi yarim sferasimon hamda tagi tekki idish topilib, u mayin qum qo'shilgan och sarg'ish loydan tayyorlangan. Xurmachaning 4/1 pastki qismida jilvirlangan (loshenie) sariq angob qoplamasi saqlangan, ya'ni bu idishni sirti dastlab sariq angobli "sir" bilan qoplangan. Idish shaklining o'ziga xosligi shundaki, uni kelib chiqishi dastlab Oqtom mozorlarida aniqlangan va tuvak (xurmacha?) deb belgilangan (Гинзбург, Горбунова, 1957. С. 85-86, рис. 30, 23a-23b). Idishning qiyosiy solishtirma tahlil natijalariga ko'ra bu kabi idishlar Sho'raboshot yodgorligidan ham topilgan [7, 23], lekin bu erda ular qo'lda yasalgan va qizil ranga (angobga) bo'yalgan, biroq shakli va hajmlari o'xshash bo'lishiga qaramay tadqiqotchi tomonidan ular kosa deb keltirilgan. Shuningdek, bu idishlardan birining tag qismida uchlari aylana shakliga keltirilgan xoch tamg'asi bo'lgan. Bunday tamg'alar "ko'chmanchilarni xususiy mulki" ekanligi bo'yicha bir qator tadqiqotchilarning ilmiy ishlari mavjud va ularni bir qanchasi alohida maqolada umumlashtirib berilgan (Абдуллаев, 2019. С 108-109). Bu kabi tamg'alangan ilk idish namunasi xususan Eylaton shahar harobasidan topilgani tahsinga sazovor Оболдуева 1981. С. 188-189, рис. 2, 8).

"Sho'raboshot ziroatchilari Chust madaniyati davomchisi" deb ilgari surilgan g'oyaga doir Andijon viloyatining Qo'rg'ontepa tumanidagi Qo'shtepa-2 yodgorligini quyi madaniy qatlamlarida qayd etilgan qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan sopol idish fragmentlari qiyosiy solishtirma tahlil natijalarini ham keltirish mumkin. Qo'shtepa-2 eng quyi madaniy qatlamida aniqlangan erto'la

ichida dastlab qayd etilgan sopol parchasidagi naqsh och qirmizi fon ustiga qizg'ish-jigarrang bo'yoq bilan idishning tashqi sirtida berilgan (Абдуллаев, 2018а, С. 8, рис. 4, 8). Naqsh ichi qiya kataklar bilan to'ldirilgan rombdan iborat bo'lgan. Bu kabi naqshlar, tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'ziga xos ma'noni bildirib, Qadim Sharqni ilk davlatlari davrida shakllangan "xayot daraxtining" sxematik ramzini anglatgan (Амброз, 1965. С. 20-22; Комороци, 1981. С. 47-51; Караматов, 2017. С. 107). Shu tufayli, ehtimol, bunday naqsh vodiydagi nafaqat ilk ziroatkor Chust madaniyati sohiblari yaratgan idishlarda ko'p qo'llaniladigan bezaklar sarasiga kirgan [7, 26], balki bu an'ana bir qator texnologik o'zgarishlar va yangiliklar bilan boyitilgan holda antik davri yakuniga qadar vodiy kulolchiligida keng foydalanilgan.

Chust, Eylaton va Sho'raboshot madaniyatlari o'zaro madaniy aloqalari haqida ma'lumotlar beruvchi artefaktlar qisman Qo'shtepa-2 yodgorligida qayd etilgan bo'lib, 2-qurilish gorizontiga oid manzilgohining Pol qatlami ustidan ilk antik davrga oid charxda yasalgan qizil angobli sopol idish parchalari bilan Sho'raboshot madaniyatini, o'ziga xos etaloni – qo'lda tayyorlangan va bo'yoq bilan naqshlangan yarim sferasimon kosa (vaza?) bo'lagi ham topilgan (Абдуллаев, 2018а, С. 10, рис. 6). Idish gardishini tashqi tarafi o'zaro nuqtasifat hoshiyalar or- qali tutashtirilgan ikki qator parallel chiziqlar, hamda idishning bel qismida ichi qiya chiziqlar bilan to'ldirilgan gorizental romblar shodasi va ular tutashgan joyda yuqoriga qaratilgan shoxchalar ko'rinishida bezatilgan. Yuqorida ko'rsatilganidek, ichi qiya kataklar bilan to'ldirilgan romblarning kelib chiqishi so'ngi bronza davriga tegishli bo'lib, kulolchilar orasida keng tarqalgan va tadqiqotchilar tomonidan alohida klassifikasion guruxga ham kiritilgan [9, 42]. Biroq, ichi qiya chiziqlar bilan to'ldirilgan romblar, tahminimizcha, Sho'raboshot madaniyati sohiblari idishlarni bezashda kiritgan yangiligidir. Vaholangki, kam- sonli bo'lsada, bunga o'xshash naqsh Eylaton madaniyatiga oid qo'ng'ay qabr qo'rg'onidan topilgan idishda ham mavjud bo'lgan va u mil.avv. IV-II asrlar bilan sanalangan [5, 178].

Qo'ng'ay yodgorligi sanasi Qo'shtepa-2 manzilgohidagi Sho'raboshot va Eylaton madaniyatlari sintezi davriga yaqinligini inobatga olib, ushbu bezash uslubi Eylaton madaniyati kulolchiligiga olib kiritilgan deyish mumkin. Biroq, ulardagi romb shodasi gorizental chiziq bilan ikkiga bo'lingan va o'zaro asoslari bilan tutash juft uchburchaklar qatorini tashkil etgan. Zero, bu kabi qiya chiziqlar bilan to'ldirilgan uchburchaklar shodasidan iborat naqshlar Eylaton madaniyatiga oid idishlar uchun tez-tez uchrab turadigan ornament xisoblanadi (Гинзбург, Горбунова, 1957. С. 87, рис. 31, 2-3, 8; Латынин, 1960. С. 91, рис. 21).

Ichi qiya chiziqlar bilan to'ldirilgan romblar vositasida bezatilgan idishlar Sho'raboshot shahar harobasining quyi qatlamlarida ham topilgan (Заднепровский, 1960а. С. 29, рис. 7, 16; Он же, 1962. С. 299, табл. LII, 1), biroq idish labidagi nuqtasimon hoshiya bilan tutashtirilgan ikkita parallel chiziqlar Qoradaryo shahar xarobasidagi sopol buyumlari hamda Xonobod-1 qabr qo'rg'onidan topilgan marosim idishlarida ham aniqlangan [11, 236].

Qiyosiy solishtirma tahlillarga ko'ra Sho'raboshot madaniyatining uzoq taraqqiyoti davomida, ayrim variyasiyalar va o'zgarishlar bilan, idishlarni o'ziga xos bezatish an'anasi saqlanib qolgan. Biroq, yodgorlikni bu madaniy qatlamida nafaqat Eylaton va Sho'raboshot madaniyatlarini o'zaro sintezi natijasida ishlab chiqilgan idishlar naqshlaridagi o'xshashliklarga oid artefaktlar topilgan, balki faqat Eylaton madaniyatiga xos sopol komplekslari ham aniqlangan (Абдуллаев, 2018а, С. 12, рис. 7). Xonobod sopol kompleksining aksariyatini qo'lda yasalib, bo'yoq bilan naqshlangan idishlar tashkil qilgan - yarim sferasimon shakldagi kosa (чаша) va shokosa (миска) lardan iborat bo'lib, asosan "mato shablonida" tayyorlangan. Bu idishlarning 1-turidagilar balandligi 6-8 sm, gardishining diametri 16-21 sm hamda 2-turidagilar balandligi 9-11 sm, gardishining diametri 22-26 sm. Shuningdek, Xonobod-1 yodgorligidan 2021-yil dala qazishmalari jarayonida yuqorida keltirilgan ornamentasiya motivi saqlangan, kichik vertikal dastachasida ip (ot yoli yoki dumi) o'tkazishga moslangan gorizental teshikchasi bor, bir juft finjon (чашечка)kr topilgan. Ular ham kosalar singari yarim sfera shaklga ega bo'lib, balandligi 4,5-5 sm va tanasini eng enli qismini diametri 5-6 smni tashkil qilgan.

Xonobod-1 sopol kompleksidagi bezaklar och jigarrang yoki och qizil fon ustiga to'q qoramtir-qizil yoki to'q jigar rangida tushirilgan bo'lib, asosan bo'yoq kosaning faqat pastki qismiga tegmaygan. Bezakning asosiy motivi ichi turli geometrik shakllar bilan to'ldirilgan gorizental terilgan va ko'pincha o'zaro bog'liq romblar yoki kam hollarda uchburchaklar (odatda 3 yoki 4) shodasi tashkil etgan hamda u odatda kosa tanasining o'rtasida joylashgan. Ushbu bezak yaqin Sharqda tarixiy ildizlarga ega bo'lgan unumdorlik ramzining sxematik tasviri bo'lish bilan birga Chust va

TARIX

Sho'raboshot madaniyatlarida idishlarni bezashda eng ko'p foydalanilgan. Biroq, bir tadqiqotchining fikriga ko'ra, "romb" tasviri paleolit davridan beri tabiatdagi ayol timsoli – unumdorlik ilohining ramzi bo'lgan (Fettich, 1958. P. 122). Bu kabi romb tasvirlari O'zbekiston xududi Samarqand viloyatida Nurota (Хожаниёзов, Холматов, 2012. 53 б) va Qashqadaryo viloyatida Siypantosh dagi qoyatosh surat (petroglif)larida ham topilgani ma'lum. Shuni takidlash lozimki, Xitoy solnomalarida Davan ayollari katta mavqega ekanligini takidlab o'tilganligi va bu ma'lumotlar asosida oldingi farg'onashunoslardan biri mintaqani qadim aholisi unumdorlik ilohi bo'lmish ayol timsoliga sig'inganliklarini asoslab bergan [10, 181].

Vaholanki, ushbu ramziy ma'no sxematik shaklda faqat so'nggi bronza davrining Chust madaniyatida ilk qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan idishlarida eng ko'p ishlatiladigan bezaklardan biri bo'lmagan. Farg'onaning qadimgi dehqonchilik madaniyatlari sopollarini qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, voris sifatida Sho'raboshot madaniyati hunarmandlari uzoq vaqt rivojlanishi jarayonida Chust kulolchiligi an'anaviy bezak motivlarini saqlab qolgan hamda ularga ba'zi bir o'zgarish va modifikatsiyalar voris sifatida Sho'raboshot madaniyati hunarmandlari uzoq vaqt rivojlanishi jarayonida Chust kulolchiligi an'anaviy bezak motivlarini saqlab qolgan hamda ularga ba'zi bir o'zgarish va modifikatsiyalar kiritgan. Ushbu bezak an'anasi, bir qator texnologik o'zgarishlar va yangiliklar bilan boyitilib borgan. Mil.avv. I ming yillikni so'nggi asrlari va milodiy birinchi asrlarida ushbu bezak tirnab chizish texnikasi yordamida qizil angobli naqshinkor hamda nafis idishlar sirtiga ham tushirilgan (Баруздин, 1961. Табл. III, 1, 3, 5. Табл. VI, 3. Табл. XI, 1-3, 5-6, 8, 10. Табл. XI, 1-2, 4-10. Табл. XIV, 1, 4, 7; Литвинский, 1972. Табл. 12 и 14; Горбунова, 19796. С. 140, рис. 7; Она же, 1990. С. 186-187, рис. 4-5; Абдулгазиева, 1997. С. 16, рис. 3; Абдуллаев, 2020. С. 94, рис. 2, 1-2).

Xonobod-1 yodgorligidan olingan qo'lda yasalgan naqshinkor sopol idish komplekslarida vodiyni g'arbiy va janubi-g'arbiy xudlaridagi sopol idish ornamentasiyasida yana bir farqli tomoni shundaki – ayrim idishlarni markazida joylashgan va ichi turli geometrik chizgilar bilan to'ldirilgan romb yoki uchburchak shakllarning gorizontol shodalaridagi bog'lanishlardan tashqari ularni yuqori qismida o'zaro tutashgan hamda kamalakdek egik chiziqlar beriladi. Hozircha bu kabi chizgilarni talqini noaniq bo'lib qolmoqda.

To'plamdan qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan idishlarni bezashning navbatdagi ajralmas xususiyati – bu ularning gardishidagi ornamental unsir bo'lib, u idish labining tashqi tomondan to'liq va ichki tarafidan qisman berilgan. Ushbu majmua idishlari chetida muhrlangan bu naqshni besh xili aniqlangan:

Birinchi bir qator uchi yuqoriga qaratilgan uchburchaklar shodasi shaklida va umumiy ko'rinishi tojni eslatib, Eylaton madaniyati kulolchiligiga xosdir [3, 12]. Ammo, ushbu naqsh, bir oz kichikroq hajmda bo'lsada, Chust madaniyati idishlarida ham uchraydi [7, 264], chunki uchburchak yoki uchburchaklar shodasi shakllari qadimgi o'troq va ziroatkor madaniyatlari uchun er kurrasini ramzi bo'lib xizmat qilgan (Амброз, 1965. С. 14).

Gardish bezaklarning ikkinchi turi o'rtacha 2 sm kenglikda "toj" ko'rinishiga ega gorizontol tasma shakli bilan ifodalanib, uning yuqori qismida bir xil intervalda uchtadan yarim doira chizgilari ko'rinishidagi naqsh kiritilgan. Bu naqshni qiyosiy solishtirma tahlillari Farg'ona vodiysi g'arbi va janubi-g'arbidagi ma'lum Oqtom, qo'ng'ay va So'fon qabr qo'rg'onlarida topilgan sopol komplekslarida uchramaganligini hamda uning mintaqa sharqiga xos naqsh ekanligini ko'rsatmoqda.

Uchinchi turdagi naqshlar – vertikal chiziqchalar bilan birlashtirilgan ikkita parallel chiziq vositasida berilgan. Bu borada ham qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan bu kabi naqshlangan idishlar bevosita vodiyning Sharqiy xududlariga xos ekanligi aniqlandi. Biroq, Sho'raboshot va Eylaton sopol idish gardishlaridagi ornamentasiyasida ikki parallel chiziqlar ham vertikal chiziqchalar ham nuqtasimon xoshiyalar vositasida birlashtirilgan [7, Табл. LVIII, 15; табл. LXXVIII, 2]. Nuqtasimon xoshiyalar yordamida birlashtirilgan gorizontol chiziq ko'rinishidagi naqshlar Sho'raboshot madaniyatiga oid va Andijon viloyatini Sultonobod massivida tasodifan topilgan xurmacha gardishini asosida aniqlangan.

To'rtinchi turdagi naqsh idish labida 2-3 sm enlikdagi ichi qiya to'r bilan to'ldirilgan tasma ko'rinishida bo'lgan va bunday ornamentasiya elementlari vodiya ilk bor so'ngi bronza davriga oid Chust madaniyatida aniqlangan [7, Табл. XII, 13; табл. XVII, 7-8]. Garchi Chust, Dalvarzin va O'sh yodgorligidagi tasma shaklidagi naqshlar idishni labida joylashmagan bo'lsada, bizni fikrimizcha, ular

keyingi madaniyatlar kulolchiligida keng qo'llanilgan hamda uni ham umumiy ko'rinishi o'ziga xos toj ko'rinishini bergan.

Beshinchi turdagi naqshlar idish labida uch qator gorizontal chiziqlar ko'rinishida bo'lib, u Xonobod-1 qabr qo'rg'onida topilgan finjonlarni birida aniqlandi.

Qadimgi kulollar tantanavor tadbirlar uchun foydalanilgan idishlar sirtini bezashdagi naqshlardan biri sakkiz yulduz ko'rinishida bo'lib, Sho'raboshot madaniyati kulolchiligida bu ko'rinishdan tashqari "Nihol" novdalari shaklida ham qayd etilgan [7, Табл. XLVII, 7, 16, 28; табл. LVIII, 14, 17; табл. LXI, 8, 12; табл. LXXVIII, 1]. Bu naqsh-ramzlarni talqini bo'yicha mahsus bir adabiyot topilmadi va shu tufayli ularni oydinlashtirishga o'ziga xos va asosan bilvosita xissa qo'shishi mumkin bo'lgan.

XULOSA

Farg'ona vodiysini Sharqiy hududlariga xos va kamsonli tantanavor sopol idishlar naqshlaridan biri bu kosalarni pastki qismida joylashtirilgan aylana yoki uchlarlari birlashtirilgan gorizontal chiziq ko'rinishidagi ornamentasiya elementidir. Ushbu naqshni qiyosiy solishtirma tahlili uni faqat Eylaton madaniyatiga oidligini hamda Chust va Sho'raboshot madaniyatlariga doir yodgorliklarda bo'lmaganini ko'rsatadi. Garchi, idishlar gardishini bezab turuvchi o'zaro bog'langan xalqalarning gorizontal shodasi keltirilgan ikkinchi ziroatkor madaniyat yodgorliklarida aniqlangan bo'lsada, unda butun boshli ornamentasiya elementlaridan iborat kompozitsiyani mantiqiy yakunlovchi xalqa naqshi uchramagan.

Shunday qilib, 2021-yilda olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, yodgorlik ko'chmanchi Eylaton madaniyatiga oid qabr qo'rg'onlar turkumiga kiradi va undagi eng qadimgi qo'lda yasali, bo'yoq bilan naqshlangan idishlar yarim sferasimon shakldagi kosa (чаша) va shokosa (миска) lardan iborat bo'lib, asosan "mato shablonida" tayyorlangan. Bu idishlarning 1-turidagilar balandligi 6-8 sm, gardishining diametri 16-21 sm hamda 2-turidagilar balandligi 9-11 sm, gardishining diametri 22-26 sm. Shuningdek, Xonobod-1 yodgorligidan 2021-yil dala qazishmalari jarayonida yuqorida keltirilgan ornamentasiya motivi saqlangan, kichik vertikal dastachasida ip (ot yoli yoki dumi) o'tkazishga moslangan gorizontal teshikchasi bor, bir juft finjon (чашечка) 1ar topilgan. Ular ham kosalar singari yarim sfera shaklga ega bo'lib, balandligi 4,5-5 sm va tanasini eng enli qismini diametri 5-6 smni tashkil qilgan bo'lib, undagi bezakning asosiy motivi ichi turli geometrik shakllar bilan to'ldirilgan gorizontal terilgan va ko'pincha o'zaro bog'liq romblar yoki kam hollarda uchburchaklar (odatda 3 yoki 4) shodasi tashkil etgan hamda u odatda kosa tanasining o'rtasida joylashgan. Vaholanki, romblar kabi naqshlar ziroatkor madaniyatlariga xos bo'lgan (Абдуллаев, 2018а, С. 7-8, рис. 4, 1-10) va shu bilan keng ilmiy jamoatchilikka tanish Oqtom, Qo'ng'ay va Sufon yodgorliklarida aniqlangan sopol idish ornamentatsiyalaridan ajralib turadi. Buning asosiy sababi, bizni fikrimizcha, Xonobod ko'chmanchilarini bevosita ziroatkor madaniyat sohiblari bilan hamkorlikda xayot ko'rganliklarida bo'lgan.

Holbuki, Xonobod-1 yodgorligidan olingan qo'lda yasalgan naqshinkor sopol idish komplekslaridagi ayrim idishlarni markazida joylashgan va ichi turli geometrik chizgilar bilan to'ldirilgan uchburchak shakllarning gorizontal shodalari bo'lib, ularni yuqori qismida o'zaro tutashgan hamda kamalakdek egik chiziqlar beriladi. Hozircha bu kabi chizgilarni talqini noaniq bo'lib qolmoqda.

To'plamdan qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan idishlarni bezashning navbatdagi ajralmas xususiyati – bu ularning gardishidagi ornamentalsir bo'lib, u idish labining tashqi tomondan to'liq va ichki tarafidan qisman berilgan. Ushbu majmua idishlari chetida muhrlangan bu naqshni besh xili aniqlangan:

Xonobodning qo'lda yasalgan va bo'yoq bilan naqshlangan idishlarining o'ziga xos xususiyati shunda ediki, unda Chust, Eylaton va Sho'raboshot madaniyatlari ornamentasiya elementlarini o'zaro singdirilganligini kuzatish mumkin. Bu hol va tadqiqot natijalarimizga ko'ra, ularni orasida so'nggi ikkitasining bir-biri bilan qarishuvi (sintez)ga olib kelgan ma'lum bir munosabatlar mavjudligiga ishora qiladi. Ushbu munosabatlarning arxeologik tasdig'i, yuqorida ko'rsatilganidek, Qo'shtepa-2 yodgorligida olib borilgan tadqiqotlarimizda ham aniqlangan. Shularni inobatga olganda, Xonobod tog'yonbag'irlaridan topilgan qadimgi manzilgoh va mozorlarni parallel keng ko'lamlil ravishda o'rganish zaruriyati bo'lib, bizni arxeologik gurux tomonidan ohirgi ikki (2020-2021) yil davomida dala tadqiqot ishlari olib borildi va davom etkazilmoqda. Vaholanki, bu kabi natijalar,

TARIX

bilvosita bo'lsada, oldingi tadqiqotchilar xulosalarida ham keltirigan.

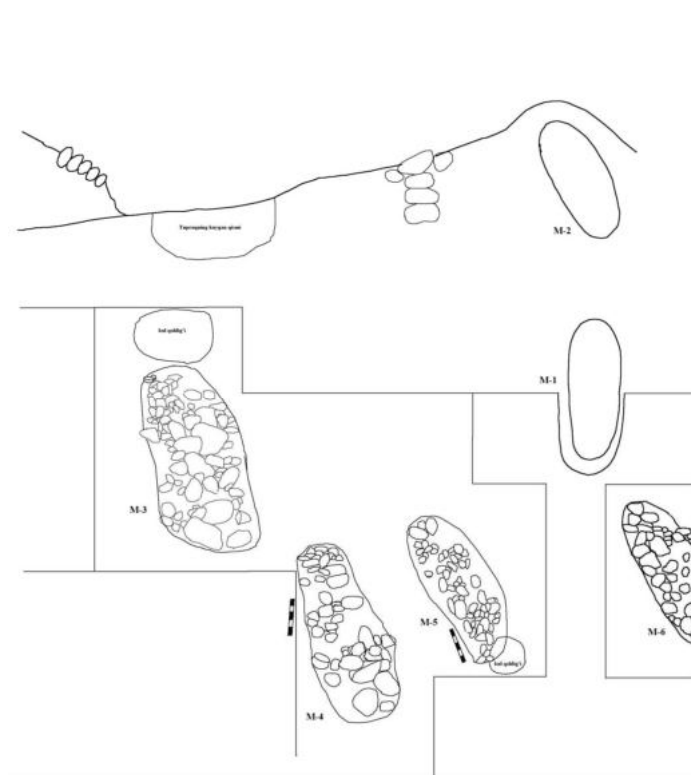
Mintaqa ko'chmanchi va ziroatkor madaniyatlari orasidagi farqni tavsiflovchi mavzuimga doir shuni ham takidlash lozimki, o'troq xayot tarzini maqbul ko'rgan ajdodlarimizga xos toshdan yasalgan eshik "oshiq- mashuqlari" (подпятник) Eylaton madaniyatiga oid yodgorliklarini hech birida qo'lga kiritilmagan. Zero, ko'chmanchilar o'tovini eshiklari qadimda faqat kiygiz mato bilan yopilgan va bu an'ana, bizni fikrimizcha, dastlab o'troqlashgan ko'chmanchilar uyularida ham saqlangan bo'lishi ehtimoldan holi emas. Shu bilan birga, Farg'ona vodiysi qadimgi ziroatchi madaniyatlariga oid tosh o'roqlarni qiyosiy solishtirma tahlillariga ko'ra, Sho'raboshot madaniyatiga qarashli yodgorliklarda aniqlangan bu kabi mehnat quollarining kelib chiqishi aksariyat hollarda mintaqani so'ngi bronza davri materiallariga borib taqaladi. Biroq, Eylaton shahri, Simtepa, Sarvontepa manzilgohlari va keltirilgan 20 ta yodgorliklar quyi qatamlari hamda vodiyni g'arbi va janubi-g'arbidagi bu madaniyatga doir qabr qo'rg'onlarida ushbu mehnat qurolining qayd etilmaganligini ko'rsatmoqda. Ilk bor bu holat Xonobod-1 qabr qo'rg'onida aniqlandi va bu, bizningcha, Eylaton ko'chmanchilarini bevosita ziroatkor Sho'raboshot madaniyati bilan yonma-yon yashaganligi tufayli bir biriga ancha yaqin munosabatda bo'lganligi hamda bu ikki madaniyat qorishuvining yana bir xosilasi deb qarash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев Б. М. Урбанизационные процессы античной Ферганы // История и археология Турана. Под ред. А. Э. Бердимуратова. Самарканд, 2017. № 3. С. 113-120.
2. Гаврюшенко П. П. Кулунчакское укрепленное поселение: автореф. дисс канд. ист. наук. Ташкент: "Узгипрозем", 1970. 27 с.
3. Гамбург Б. З., Горбунова Н. Г. Ак-тамский могильник // КСИИМК. Вып. 69. Москва: "Академии наук СССР", 1957. С. 78-90.
4. Горбунова Н. Г. Кунгайский могильник // АСГЭ. Вып. 3. Ленинград: "Гос. Эрмитаж", 1961а. С. 171-194.
5. Горбунова Н. Г. К вопросу о расписной керамике в Ферганской долине // СГЭ. Вып. XXI. Ленинград: "Гос. Эрмитаж", 1961б. С. 41-44.
6. Горбунова Н. Г. Археологические работы в Фергане // СГЭ. Вып. 22. Ленинград: "Гос. Эрмитаж", 1962. С. 54-60.
7. Заднепровский Ю. А. Древнеземледельческая культура Ферганы // МИА. Вып. 118. Москва-Ленинград: "Наука", 1962. 328 с.
8. Колтовой Н. А. Метод Кирлиан. Фигуры Лихтенберга // Математическая морфология. Часть 5. Москва-Смоленск, 2017. 95 с. 121 илл.
9. Матбабаев Б. Х. Некоторые итоги сравнительного изучения чувстской керамики // ИМКУ. Вып. 30. Под ред. Т. Ш. Ширинова. Ташкент, 1999. С. 415-4.
10. Gorbunova N. G. The culture of Ancient Fergana VI century B.C. - VI century A. D. British archaeological reports. International Series 281. Oxford, 1986. 365 p.
11. Abdullayev A., Kambarov N. The results of the preliminary research of new monuments detected in Khanabad. Farghana. 2021. P. 233-249.
12. Баруздин Ю.Д. Карабулакский могильник // Изв. АН Кирг ССР. ООИ. Т. 3. Вып. 3. Фрунзе, 1961.

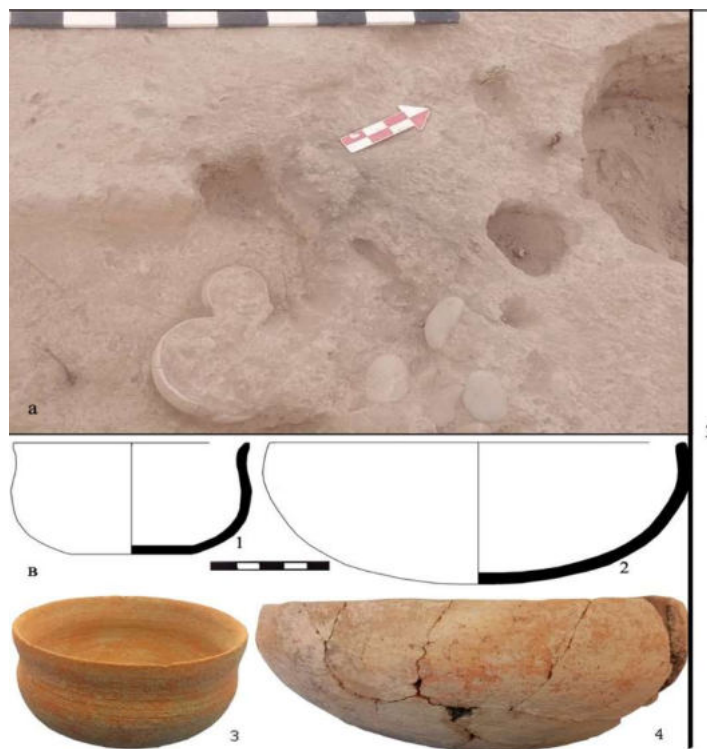
1-rasm. Sopol finjon

2-rasm. Tashqi belgilariga ko'ra aniqlangan qabrlar (qabrlar M3, M4, M5, M6 bilan nomlandi)

3-rasm. M1 va M2 qabrlarida kuzatilgan inventarlar

4-rasm. M3 qabrining sopollari

5-rasm. Tosh uyumlari orasida kuzatigan dastasida jo'mragi mavjud bo'lgan ko'za.

6-rasm. Sopol urchuq va tosh qoshqalam.

7-rasm. M1 va M2 dan topilgan temir topilmalar.